

УДК 37.013.42

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Зінченко Т. В.

У статті подано систему практичної підготовки соціальних працівників на основі взаємодії керівників від вищого навчального закладу та досвідчених фахівців соціальних закладів під час проходження практики.

Ключові слова: практична підготовка, практика, керівництво практикою.

В статье представлена система практической подготовки социальных работников на основе взаимодействия руководителей от высшего учебного заведения и опытных специалистов социальных учреждений во время прохождения практики.

Ключевые слова: практическая подготовка, практика, руководство практикой.

This article presents a system of practical training of social workers on the basis of interaction of senior managers of a higher educational institution and experienced specialists of social institutions over the period of practice.

Key words: practical training, practice, practice management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві різко зросли вимоги до освітньої та професійної підготовки молодого покоління. Ці вимоги потребують практичного застосування майбутніми соціальними працівниками своїх знань і вмінь надання соціальної допомоги, соціальних послуг, соціального обслуговування різних категорій клієнтів, які потрапили у складні життєві обставини, а також взаємодії з різними суб'єктами надання професійної соціальної допомоги. Оптимальним середовищем для цього є навчальні та виробничі практики у різних типах соціальних служб, організацій, установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців приділяють увагу проблемі підготовки фахівців соціальної сфери. Так, О. В. Безпалько, М. А. Галагузова, А. Й. Капська займаються проблемою професійної діяльності соціального працівника; на думку Р. Х. Вайноли, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників спрямована на соціальний захист та підтримку незахищених верств населення, підвищення рівня гуманізації соціального виховання, набуття молоддю соціального та професійного досвіду, забезпечення висококваліфікованими фахівцями соціальної та освітньої сфер [1, с. 46]; М. В. Сакурова наголошує на діяльності соціального працівника в закладах системи соціального захисту, охорони здоров'я, системи освіти, культури, пенітенціарної системи.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності та компонентів практичної професійної підготовки фахівців соціальної сфери у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка висококваліфікованих спеціалістів передбачає нерозривну єдність теоретичної і практичної підготовки протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі. Тому одним із найважливіших критеріїв ефективності роботи вищого навчального закладу у процесі підготовки фахівців є те, наскільки успішно випускники вишу можуть вирішувати у практичній діяльності найрізноманітніші завдання. Це, в свою чергу, залежить від того, наскільки глибоко вони оволоділи знаннями у відповідних галузях науки, вміннями і навичками застосування цих знань на практиці.

Специфіка підготовки спеціалістів соціальної роботи вимагає особливо ґрунтовної практичної підготовки. Тому студенти, майбутні соціальні працівники, проходять практику у різних типах соціальних закладів щороку. На першому курсі під час ознайомчої практики, яка проводиться без відриву від навчання протягом 1 тижня, студенти ознайомлюються у найбільш загальних рисах із системою соціальних служб в Україні в цілому, з мережею існуючих сьогодні соціальних закладів різних

типів. На другому курсі волонтерською практикою передбачено ознайомлення та включення студентів у практичну волонтерську діяльність з різними типами клієнтів. Проходження третьокурсниками навчальної практики, яка проводиться з відривом від навчання протягом 4 тижнів, передбачає більш глибоке і детальне ознайомлення студентів із специфікою роботи окремих типів соціальних закладів, спостереження й аналіз їх діяльності.

Виробнича практика, яка проводиться на IV курсі з відривом від навчання тривалістю 4 тижні, передбачає активне включення студентів-практикантів в роботу конкретного соціального закладу, виконання ними окремих доручень під керівництвом керівників з практики. Її продовженням є науково-дослідна практика, яка проводиться з відривом від навчання, тривалістю 2 тижні, і передбачає самостійну дослідницьку роботу студентів-практикантів у соціальних закладах, з урахуванням професійних інтересів студентів, а також підготовку до державного екзамену чи написання дипломної роботи.

У період проходження практики особливо інтенсивно відбувається процес формування професійних умінь і навичок майбутніх соціальних працівників, оскільки вона проводиться в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності, і, фактично, являє собою організацію самостійної практичної діяльності, спрямованої на розв'язання конкретних професійних завдань.

Основними принципами організації практики є її систематичність, безперервність і зв'язок з вивченням теоретичних навчальних дисциплін. Практика організується і проводиться цілеспрямовано, з ускладненням її змісту і завдань, послідовним забезпеченням наступності методів та засобів її організації, керівництва практичною роботою студентів. Також важливими принципами організації практики є зв'язок з життям; відповідність змісту й організації вимогам, які висуваються до професії соціального працівника; комплексний характер, який передбачає реалізацію в процесі практики різноманітних функцій соціального працівника та ін.

Практика допомагає студентам краще зрозуміти можливості соціальної роботи, сприяє формуванню реалістичного підходу до майбутньої професійної діяльності.

Для успішної практичної підготовки студентів та ефективної реалізації усіх видів практик у процесі їх проходження встановлюються зв'язки між соціальними закладами і вишом, що, з одного боку, допомагає впровадженню нових елементів у діяльність соціальних закладів, а з іншого – сприяє вдосконаленню навчальних планів і програм практики у підготовці майбутніх спеціалістів. Залежно від того, на якому рівні соціальної активності знаходяться партнери, вони можуть реалізувати свою взаємодію в таких формах: інформаційний обмін; спільне проведення соціально спрямованих заходів; підтримка соціальних ініціатив; фінансування соціальної сфери [5, с. 178].

Для підвищення якості практичної підготовки студентів бази практики повинні відповідати певним вимогам: відповідати профілю підготовки фахівців; керівництво установи достатньо відкрите до прийняття студентів на практику; мати високий рівень розвитку техніки і технології, організації й культури праці; установа має надавати студентам відповідну інформацію повчального характеру; забезпечувати можливість послідовного проведення більшості видів практик при дотриманні вимог наступності; забезпечувати можливість проходження практики групою студентів; мати висококваліфікованих спеціалістів, здатних успішно виконувати обов'язки керівника практики, забезпечувати практичну підготовку майбутніх спеціалістів на належному рівні; підтримувати постійні контакти з вишом; бути розміщеними на незначній відстані від вишу (у межах міста, як виняток – за межами міста, області).

Основними базами практики спеціальності “соціальна робота” визначені: центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей, територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), управління праці та соціального захисту населення, центр зайнятості населення, дитячий будинок-інтернат для дітей з психофізичними обмеженнями, комунальний заклад “Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, обласний центр соціально-психологічної допомоги, обласний соціальний центр матері та дитини “Батьки й дитина разом”.

Керівник бази практики визначає керівника практики або кількох керівників, якщо на практику направляється група студентів. Керівником практикою студентів призначається один з найбільш досвідчених і компетентних працівників, які є в штаті даного соціального закладу. Він допомагає студентам-практикантам протягом відносно короткого періоду часу не тільки детально ознайомитися з роботою закладу, але й довести, що студенти здатні самостійно працювати в цьому закладі на належному рівні. Керівник практики працює зі студентами, керуючись робочою програмою, підготовленою вишом, конкретно для кожного виду практики і погодженою попередньо з базою практики. Ця програма періодично поновлюється з урахуванням тих змін, які мають місце в соціально-економічному житті суспільства, в системі освіти, в організації навчального процесу в конкретному виші, а також з урахуванням тих доповнень, змін і побажань, які зроблені базою практики в результаті проведення попередньої. Керівник практики забезпечує різноманітність видів діяльності студентів під час практики, підбираючи разом з тим для кожного студента той вид роботи, який найбільш повно відповідає рівню його знань, умінь, особистим властивостям і нахилам, працює з групою, а також проводить індивідуальну роботу зі студентами: забезпечує професійне консультування студентів у процесі практики, веде систематичне спостереження і контроль за їх роботою, аналізує практичну роботу кожного студента, виявляє позитивне, допомагає виправити помилки, позбутися недоліків.

Для того щоб мати уяву про різні підходи, моделі, стилі соціальної роботи, студенти повинні спостерігати й аналізувати діяльність багатьох соціальних працівників, які обіймають різні посади.

Керівник практики соціального закладу забезпечує практичну підготовку студентів разом з керівником практики від вишу.

Керівник практики від вишу проводить настановчу конференцію для студентів перед початком практики, ознайомлює студентів із завданнями практики і вимогами до оформлення звітної документації, здійснює систематичний контроль за проходженням практики шляхом відвідування студентів на базах практики, безпосереднього спостереження за їх роботою, ознайомлення з документацією. В разі потреби він надає студентам консультативну та іншу допомогу, організує підведення підсумків практики, вносить зміни у робочу програму практики.

Цілі й завдання практики визначають спрямованість діяльності студентів і викладачів під час всього періоду практики. Основною метою практики є формування у майбутніх спеціалістів практичних професійних умінь і навичок, необхідних для успішної діяльності у сфері соціальної роботи.

Кожний вид практики передбачає досягнення конкретних цілей, завдань практики, формування конкретних умінь і навичок.

Ознайомча практика (без відриву від навчання) проводиться на I курсі, її основна мета – загальне ознайомлення студентів із системою соціальної роботи в Україні в цілому. Під час проходження навчальної практики на III курсі студенти глибше ознайомлюються зі специфікою роботи окремих соціальних закладів. У результаті проходження ознайомчої та навчальної практик студенти закріплюють теоретичні знання, отримані під час вивчення навчальних дисциплін “Вступ до спеціальності”, “Теорія соціальної роботи”, “Етика соціальної роботи”, “Історія соціальної роботи”, “Соціалізація особистості”, “Правові основи соціальної роботи”, “Система організації соціальних служб”, “Соціальна і демографічна статистика” тощо, глибше усвідомлюють суть і значущість своєї майбутньої професії. Теоретична підготовка до виробничої та науково-дослідної практик на IV курсі здійснюється під час вивчення навчальних дисциплін “Соціальна робота з різними групами клієнтів”, “Методи соціальної роботи”, “Інноваційні моделі надання соціальних послуг”, “Соціальна реабілітація”, “Ведення професійних документів”, “Менеджмент соціальної роботи”, “Соціальна політика”, “Загальна соціологія” та інші.

Студенти-практиканти повинні знати основні державні нормативно-правові документи, які регулюють діяльність соціальних закладів, постанови, інструкції, розпорядження місцевих органів, які впливають на розвиток різних видів послуг в регіоні; сучасні тенденції в політиці соціального захисту населення; програми і цілі соціальної служби в країні, регіоні, місті; ресурси і послуги, які надаються суспільством; концепції і методи соціального планування; етичні стандарти в практиці

соціальної роботи; теорію і практику проведення спостережень, які використовуються в діяльності соціальних служб.

Студенти-практиканти також повинні знати організацію місцевої інфраструктури і розвитку соціальних служб, специфіку роботи конкретних соціальних закладів: охорони здоров'я, соціального захисту населення і т. д.

У процесі проходження різних видів практик відбувається інтенсивне формування професійних умінь і навичок, становлення фахівця соціальної роботи, здатного самостійно вирішувати ті чи інші питання на конкретних ділянках роботи.

Формування умінь і навичок соціальної роботи є цілісним процесом, який включає такі компоненти: усвідомлення студентом-практикантом значущості професійних умінь і навичок у діяльності соціального працівника; знання системи та обсягу професійних умінь і навичок, необхідних соціальному працівнику в сучасних умовах; знання способів оволодіння професійними вміннями і навичками; знання специфіки роботи в різному соціальному середовищі; знання національних особливостей побуту, народних традицій регіону і вміння використовувати це в соціальній роботі; знання порядку й організації опіки, усиновлення, позбавлення батьківських прав, направлення в спеціальні заклади; знання і вміння використовувати форми, засоби, методи соціального впливу; знання методики й технології соціального прогнозування та проектування, вміння використовувати це в реальних соціальних проектах; знання й вміння творчо використовувати передовий вітчизняний і зарубіжний досвід; знання конкретного досвіду діяльності територіальних органів і центрів соціального захисту населення та вміння використати це в практичній діяльності; знання методики дослідницької роботи при аналізі конкретних явищ і процесів у соціальній сфері, вміння використовувати отримані результати; вміння на науковій основі організувати свою працю, володіння методами збору інформації, її збереження й обробки (в тому числі й комп'ютерної); вміння знаходити нестандартні способи розв'язання задач; вміння забезпечувати зв'язки між особистістю та середовищем; вміння формувати і підтримувати професійні відносини, спрямовувати зусилля клієнта на вирішення його власних проблем, завойовувати довіру клієнта, спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, бути посередником між конфліктуючими сторонами, вести переговори; вміння забезпечувати зв'язок між різними організаціями у наданні допомоги клієнту; вміння вести організаційно-управлінську, дослідно-аналітичну, науково-педагогічну і практичну діяльність на різних об'єктах професійної діяльності.

Соціальна робота – надзвичайно різнопланова діяльність, яка вимагає від соціального працівника оволодіння найрізноманітнішими вміннями і навичками. Більшість зарубіжних і вітчизняних вчених вважає, що незалежно від того, де буде здійснюватися соціальна робота, соціальний працівник повинен оволодіти вміннями: чітко визначати суть проблеми; виробляти відповідний план дій; забезпечувати практичну реалізацію плану; давати правильну оцінку результатам виконаної роботи. У цьому полягає суть всієї практичної соціальної роботи як з окремими індивідами, так і з групами. Первинні вміння і навички, необхідні для забезпечення цієї роботи на відповідному професійному рівні, формуються у майбутніх спеціалістів під час проходження ними практики у різних типах соціальних закладів. Цьому сприятиме тісна взаємодія між навчальним закладом і базами практик у процесі підготовки, організації, проведення, оцінювання роботи студентів-практикантів, підведення підсумків з метою удосконалення усіх ланок проходження практики, внесення змін до робочих програм усіх видів практик з урахуванням потреб і вимог швидкозмінного сучасного суспільства.

У процесі проходження практики здійснюється контроль за ходом практики, який має на меті виявлення й надання студентам необхідної допомоги у виконанні завдань практики. Контроль практики здійснюється з боку вищого навчального закладу методистом практики, завідувачем фахової кафедри, деканом (представником деканату – відповідальним за організацію та проведення практик), відділом практики університету.

Рушійною силою процесу формування системи загальнопрофесійних знань, умінь, навичок є потреба студентів у теорії та практиці соціальної роботи, в інтересі до оволодіння знаннями й вміннями, що стимулює активність майбутніх соціальних працівників на заняттях і в період практики. Інтерес до теорії соціальної роботи та

практичної діяльності є необхідною умовою, важливим компонентом процесу формування системи загальнопрофесійних знань, умінь, навичок майбутніх соціальних працівників, вираженням інтелектуально-емоційного і дієвого ставлення до професійної діяльності.

Розглядаючи загальну професійну підготовку студентів спеціальності “соціальна робота” як цілісний процес формування системи загальнопрофесійних знань, умінь, навичок, слід виділити комплексний критерій – критерій системності загальнопрофесійних знань, умінь, навичок, який дає цілісну характеристику рівня загальнопрофесійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної роботи, відображає їх взаємозв'язок. Показниками системності знань студентів можуть бути: рівень засвоєння основних ідей, положень, понять, фактів у сфері соціальної роботи; рівень теоретичного осмислення способів організації практичної професійної діяльності; рівень оперування теоретичними знаннями, використання їх у практичній діяльності; рівень розвитку інтересу до теорії соціальної роботи. Показниками системності загальнопрофесійних умінь можуть бути: якість окремих професійних умінь та їх сукупність, рівень їх взаємозв'язку і переносу; рівень кореляції з теоретичними знаннями; рівень самостійності в творчій практичній діяльності: рівень інтересу до практичної професійної діяльності у сфері соціальної роботи. Формування знань, умінь і навичок здійснюється у процесі діяльності (пізнавальної та практичної), їх якість перебуває у прямій залежності від характеру діяльності.

Висновки. Таким чином, усі види практик, передбачені навчальним планом підготовки соціальних працівників, спрямовані на формування професійних умінь і навичок майбутніх фахівців. Важливою умовою підвищення ефективності підготовки до самостійної професійної діяльності виступає партнерська взаємодія між усіма ланками: керівниками від вищого навчального закладу, досвідченими фахівцями соціальних закладів та студентами під час проходження усіх видів практики.

Література

1. Вайнола Р. Х. Методика викладання дисциплін соціально-педагогічного циклу : навчальний посібник / Р. Х. Вайнола. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 140 с.
2. Галагузова Ю. Н. Социальная педагогика: практика глазами преподавателей и студентов : пособие для студентов / Ю. Н. Галагузова, Г. В. Сорвачева, Г. Н. Штинова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
3. Самойленко О. Г. Організація практичної підготовки студентів у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя : методично-інформаційні матеріали / О. Г. Самойленко, О. С. Філоненко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 36 с.
4. Самойленко О. Г. Положення про проведення практики студентів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя / О. Г. Самойленко, О. С. Філоненко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 18 с.
5. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
6. Урсол О. В. Формування культури професійного спілкування у майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних методів навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Урсол Оксана Володимирівна. – К., 2012. – 15 с.